

A NÉMET KISEBBSÉGEK AZ UTÓDÁLLAMOKBAN

IDESTOVA HÚSZ ESZTENDEJE lesz annak, hogy Nagy-Magyarország németiségének nagyobbik része kikerült a magyar szuverénitás alól. Bátran állíthatjuk, hogy bennük és velük a régi Magyarország leghűségesebb, leglojálisabb és lelkileg is hozzánk legközelebb álló kisebbségeit veszette el. A felvidéki németek, a bán-sági-bácskai svábok büszkén és boldogan vallották magukat németeknek és magyaroknak egyszerre; bennük inkább csak sejtéssel-szívvvel, mint értelemmel megfogható, kielemezhetetlen és szétválaszthatatlan harmóniába olvadt két nemzettudat. Bár német nyelvüket kegyelettel őrizték századok óta, a magyar szellemiség bűvös erővel kapcsolta be őket a magyar nemzettest kötelékébe. Kétségtelen, hogy ez a lelki diszpozíció kedvező előfeltételeket teremtett a magyarosodási folyamat számára s különösen a szepességi némettség körében igen erős rétegek nyelvben is teljesen magyarrá lettek; náluk a fent említett jelenségnek már a fordítottsága volt megfigyelhető: testileg-szellemileg, nyelvben-gondolkodásban magyarok voltak, de német származásuk kegyeletes hagyománya dominálóbbá vált magyarságtik mellett is szorosan és elválaszthatatlanul kötötte őket a németiséghez. Az egész magyarországi németiséget általában jellemző ezen harmonikus kettősség egyedül az erdélyi szászoknál hiányzott. Az eltérés magyarozatát itt történeti tényezők hatásában találhatjuk meg. Az az autonomisztikus berendezkedés, melyet a szász „Universitas“ betelepülése óta szinte a kiegyezésig zavartalanul élvezett, lehetővé tette, hogy a szászág századokon keresztül a maga külön, exkluzív életét élje, zavartalanul, sőt elzárkózva ápolja a maga — magasabbrendűnek tartott — német kultúráját, kiépítse autarchikus társadalmi és gazdasági szervezetét. A XIX. században diadalmaskodó liberalizmus, a nemzetállami koncepciók fellépése, a rendi nemzeteknek demokratikus nemzeté váló átváltódása, az autonómiák rovására mindjobban előtérbe lépő centralizáció, ezek az Európaszerte ellenállhatatlan erővel hódító áramlatok, melyek a 67 utáni Magyarországon matematikai kényszerűséggel szintén érvényesültek, a szászágnak ezt a különélést biztosító privilégium-falát egy csapásra lerombolták s a szászok egyik napról a másikra „védtelenül“ találták magukat egy számukra idegen világ pezsgő életének centripetális vonzásával szemben. Csoda-e, ha ez a hirtelen változás felébreszti bennük a félelem, veszélyeztetettség pszichózisát s ez az érzelem kiirthatatlanul gyöke-

reket verve, változatlanul megszabja attitűdjüket a magyarsággal szemben. Más érzelmet ezen kívül az államnemzettel szemben nem is igen ismernek, hazaszeretetük is inkább a szűkebb értelemben vett szülőföldhöz való ragaszkodás: nem annyira hazaszeretet, mint lokálpatriotizmus; az államhoz való viszonyukat ennél fogva nem az érzelmek, hanem egysegyedül az értelem szabályozza. A szászok magatartása a történeti Magyarországgal szemben a tökéletes, kristálytiszta, hideg lojalitás. Náluk lelki kettősségről, mint a többi németünk-nél, szó sem lehet: ők csak németek — s amellett kifogástalan magyar állampolgárok. De a magyar nemzettest tagjainak egy pillanatig sem érzik magukat.

Körülbelül ez hazai németiségünk helyzetképe az összeomlás pillanatában, mely az eddigi fejlődés vonalát hirtelen megtöri s az egész Dunamedencében új helyzetet teremt. A németiség ekkor teljesen megváltozott életfeltételek közé kerül, három — ha Nyugat-Magyarországot is figyelembe vesszük: négy — új impérium alá s új környezetében teljesen új életet kénytelen kezdeni. Volt német kisebbségünk szétszakadozott darabjai megannyi új problematikával kerültek szembe. Húsz év alatt a kezdetben még ködösen gomolygó kérdések teljesen tiszta megvilágításba kerültek, úgyhogy ma már megközelíthető teljességgel fel lehet vázolni volt német kisebbségeink mai problematikájának legjellemzőbb vonásait. Jelen cikkünk ilyen irányban óhajt szerény kezdeményű kísérletet tenni, ha egy rövid dolgozat kötött terjedelme eleve megfoszt is bennünket annak lehetőségétől, hogy megállapításainkat bőségesebb dokumentációval megtámaszt-hassuk. Vizsgálódásainkat minden utódállamra vonatkozólag külön kell megejtenünk, hiszen a problémák jórésze minden államban más és más.

VEGYÜK HÁT SZEMÜGYRE elsöbben is a Felvidék németiségét. Ez a 150—160.000 főnyi német kisebbség — a szórvány-németiségtől eltekintve — három nagyobb településterületen helyezkedik el körülbelül 50—50-ezres megoszlásban: Pozsony környékén, Körmöcbánya vidékén és a Szepességben. Számuk úgy országos viszonylatban, mint szűkebb szlovenszkói arányokban is csekélynek mondható.¹ Kisebb tömegüket kulturális nivójuk azonban bizonyos mértékben ellensúlyozza. Külön lokális jellegű öntudatot képviseltek a felvidéki németiségen belül a Szepesség („Zips“) németjei, a „cip-szerek“. Az összeomlás idején a szepesiek 1918 november 12-én Késmárkon német nemzeti tanácsot alakítottak, amelyik november 20-án Szepesi Német Nemzeti Tanácsá alakult át s a Bleyer-vezette, Budapesten működő Magyarországi Német Nemzeti Tanácshoz („Deutsch-Ungarischer Volksrat“) csatlakozott, hogy a Szepességet német közigazgatási kerületként Magyarország számára megmenthesse. A szepesi németek magyarbarátsága a későbbiekben is időállóan mutatkozott: politikai szervezetük, az 1920 áprilisában megalakult Zipser

¹ Szlovenszkó-Ruszinszkó főbb nemzetiségei 1930-ban: cseh 141.645 (3.6%), szlovák 2,238.225 (56.5%), rutén 537-995 (13.4%)j magyar 681.460 (17.2%), német 160.750 (4-1%), zsidó mint nemzetiség 156.640 (3.9%).

Deutsche Partei, a szövetkezett magyar ellenzéki pártokkal szoros fegyverbarátságban harcol a prágai centralizmus ellen. A Szepességen kívüli németeket a magyar vezetés alatt álló „Országos Keresztényszocialista Párt” német szekciójára volt hivatva összegyűjteni. Ezek a magyarbarát német alakulatok egészen a legutóbbi időkig feszült viszonyban voltak az öncélú német felvidéki párttal, a Karpathendeutsche Partei-val, mely az 1929-es választásokban a német szavazatoknak körülbelül egyharmadát vitte el. Ez az új párt megalakulását szudétanémet befolyásoknak köszönheti. A felvidéki németiség ugyanis az új cseh államalakulatban egy 3½ milliós német tömbbel került összekötetésbe, mely követte csehbarát vezetőinek — főleg az agrárvezér Spina egyetemi professzornak és Czech dr. szociáldemokrata vezérnek — irányzatát, mely a szudétanémet autonómia követelés elvi fenntartása mellett a csehekkel való barátságos együttműködés („aktivizmus”) útján igyekezett a szudétanémet kisebbség zavartalan életét biztosítani. „Az aktivista” szudétanémetek a felvidéki magyarbarát németiségben valami sajátosan idegenszerű jelenséget láttak. Azt a bizonyos német-magyar kettősséget nem bírták megérteni. A felvidéki magyar politikával is teljesen értetlenül álltak szemben. Hiszen ők a csehekkel való kiegyezésben keresték nagy kérdéseik megoldását; a felvidéki magyar pártok éles ellenzéki magatartásában irredenta velleitásokat gyanítottak s politikai hibának tartották, hogy a magyar pártok keretében vagy azokkal szoros szövetségben német elemek is harcoljanak szerintük idegen, magyar érdekekért és célokért. Feladatuknak vélték következőképp a felvidéki németek felvilágosítását arról, hogy a megmagyarosodástól éppen Csehországhoz való csatoltatásuk és a hatalmas szudétanémet „háttérrel” való kapcsolatba kerülésük „mentette meg őket”. Amikor tehát a felvidéki németiséggel a nemzeti öncélúság jegyében foglalkozni kezdtek, amikor Pozsonyban felállították a „Karpathendeutsche Arbeitsstelle”-t, majd később a „Karpathendeutsche Partei”-t, amikor a Brünnben, Prágában iskolázó felvidéki német egyetemi ifjúságot intenzívebben kezdték bevonni a szudétanémet szervezetekbe, amikor annak „volksdeutsch”-öntudatát ébresztgették, ennek a tevékenységnek magyarelles íze félreismerhetetlen volt.

A helyzet esetleges — s ez esetben jelentős — változása azonban érzésünk szerint egyáltalán nincs kizárva bizonyos irányban. Elképzelhető ugyanis, hogy az a feszültség, amely egyrészt a szudétanémet, másrészt a magyarbarát irányzatú felvidéki német körök közt fennáll, felenged, illetve egy magyar-német kisebbségi kooperációnak ad helyet. A legutolsó (1935 május) választáson ugyanis a szudétanémetek közt a csehbarát aktivista pártok, amelyek eddig mindig abszolút többségben voltak, katasztrofális vereséget szenvedtek s a „náci”-érzelmekkel, Hitler személyes jóbarátságával és államellenességgel vádolt új német pártvezér, Konrad Henlein, a szudétanémet szavazatok körülbelül 75%-át egyesítő párt élén vonult be a parlamentbe. Henlein irányzatának diadala bizonyos szempontból kedvezőbb lehetőséget teremtett egy magyar-német kisebbségi összefogás számára: először is azért, mert azt, mint ellenzéki pártot, nem kötik kormány-

zati feszélyezettségek, másrészt mert ez a tábor — a régi többséggel ellentétben — a csehekkel szemben érzelmileg teljesen közömbös, egy közös kisebbségi front eshetőségét tehát tisztán reálpolitikai szempontból, minden gátlás nélkül mérlegelhetné. De ha a magyar-német hangulatjavulásnak ez a politikai formába kristályosodása nem is következik be, a közeledés a „Spina“-t korszakkal szemben feltétlenül jelentkezni fog. Ha a fiatalabb felvidéki német generáció a tiszta német öncélúság szellemében fog felnőni, a magyar kultúrát ugyan — bármennyire is sajnálatosnak kell ezt tartanunk — már nem fogja magába szívni, de viszont nem is lesz fogékony az úgynevezett „magyar veszedelem“ elleni riogatásokkal szemben s ha kisebbségi érdekei úgy kívánják, ő is meg fogja alkotni a közös érdek közös kisebbségi frontját a felvidéki őslakosság egyéb egyenrangú nemzeteivel.

HASONLÓ A HELYZET Romániában is. Itt a Magyarországtól elszakított németiség két hatalmas települési kört képez. A szászok számát körülbelül 300.000 főre tehetjük, míg a romániai Bánát (Bánság) svábjaira vonatkozó becslések 225—250.000 körül mozognak.¹ Szászok és svábok közt a történelmi Magyarországon alig voltak kapcsolatok. A szászok a maguk önálló útjait járták, míg a bánági svábok túlnyomó többsége — az „Ungarländisch-Deutsche Volkspartei“ kis köre kivételével — magyar pártoknak, illetve kultúrszervezeteknek volt meggyőződéses és lelkes híve. Ez az alapvető különbség az összeomláskor is megmutatkozott. Az 1918 október 31-én megalakult „Schwäbischer Nationalrat“ igyekezett a Bánságot Magyarország számára megőrizni, a szászok ezzel szemben már 1919 január 8-án, egy évvel a trianoni békeszerződés megkötése előtt, Medgyesen tartott negyedik „Sachsentag“-jukon ünnepélyesen kimondták a szász nép önkéntes csatlakozását a magyar államhoz.

Ez a szász-sváb kettősség utóbb lassan kezdett kiegyenlítődni. Annak ellenére, hogy a bánági svábok belső függetlenségüket továbbra is megtartották s vezetőikül is a régi magyar idők vezetőit tartották meg, radikális változáson mentek keresztül. Ennek példája többek között Muth Gáspár doktor, magyar műveltségű, a háború előtt a bánági 48-as párt egyik vezetője, az ébredő sváb mozgalom ellenfele. Muth Gáspár így ír ma azokról az eredményekről, amelyeket a Bánság visszánémetesítésében elértek:

„Óvodáinkat és népiskoláinkat visszavezettük a német anyanyelvhez. Megteremtettük és a nép adományaiból és alapítványainból eltartjuk a mi katolikus tanítóképzőnk, 1921 március 13-án lefektettük alapjait népi organizációnknak, a „Deutsch-Schwäbische Volksgemeinschaft“-nak. Egy „Német Ház“-at építettünk, melyben népi organizációnk tagjainak e német népi hivatal rendelkezésére áll. Egy nagy német napilapot, a „Banater Deutsche Zeitung“-ot alapítottunk és állítottunk a német ügy szolgálatába. Csaknem minden német hetilap a német közönségi gondolat alapjára helyezkedett. A „Schwäbischer Landwirtschaftsverein“, a „Banater Deutscher Kulturverein“, az „Eisenring“ nevű ipari organizáció (ha most méltatlan kezekben van is), 80 német dalos-egyesület a Banater Deutscher Sängerbundban egyesítve, a „Rapid“

¹ Összehasonlításképpen: a Romániához csatolt területek főbb nemzetiségei 1930-ban: román 3,050.000, magyar 1,360.000. összes lakosság: 5,550.000.

német sportegyesülettel az élén sok német sportegyesület, 74 kisebb-nagyobb pénzügyi egyesület, 1 tanítóegyesület és 1 katolikus tanító-nyugalapítvány, számos német ifjúsági egyesület, a bánáti német főiskolások egyesülete, német nőegyesületek és leánykörök, egy német színházi részvénytársaság, egy német katolikus gimnázium, egy nagy német internátus a „Banatia“ nevű nagy kultúrházban, a „Deutsche Partei“ mint a nagyromániai egyesült német nemzet politikai képviselője, a most alakuló woitek-i és lenauheim-i földművesiskolák, körülbelül 40 népi alapítvány, számos kulturális előadás, népiünnepély és viseletbemutató, kölcsönkönyvtár stb. állítottak e kilenc év alatt népünk közösségének szolgálatába ... A népi közösség eszméje minden sváb szívébe diadalmasan beköltözött.“ (Muth, K.: Deutsches Volkwerden im Banat. Timisoara, 1935. 81—82. 1.)

A bánági sváboknak eme öntudatosulása és nagystílusú szervezőmunkája rohamlépésben hozta be azt az óriási különbséget, amely a szászokat és svábokat e téren egymástól elválasztotta. Mindjobban adva voltak tehát a szoros kooperáció előfeltételei a két német népcsoport között. Ezt a fejlődést lökésszerűen mozdította elő a nemzeti szocializmusnak fellépése és diadalútja a romániai németiség között.

Δ romániai németiség nemzeti szocialista mozgalma egy szász nyugalmazott százados, Fabritius Frigyes indította meg az 1920-as évek végén. Mikor az anyaországban Hitlerék az 1930-as évek elején hatalomra jutnak, Fabritiusék „Selbsthilfe“-je is komoly inozgalommá izmosodik. Az „Emeuerungsbewegung“ — ahogyan Fabritiusék magukat később nevezni szokták — különösen az ifjúság közt terjed, még pedig az egységes németiség jelszavával. A mozgalom először kimerül a belső megújulás hirdetésében, de mindjobban erősödve megkezd a népi szervezetek irányító pozícióiért való harcot is. A régi vezetőknek anyagi érdekeket, „gazdasági tevékenységet“, mandátuméhséget és főleg azt vetik szemére, hogy az egységes romániai német nemzet megvalósítása érdekében tíz év alatt semmit sem tettek, mert a német egységet jelképezni hivatott „Verband der Deutschen in Rumänien“ valójában minden tartalmat nélkülöző papíralakulat. A küzdelem a Bánágban indul, ahol az ellenzék a svábság nemzeti szervezetének, a „Volksrat“-nak 1933-as választásain minimális többségbe kerül a Muth-féle régi rezsimmel szemben. Ugyanez év végén az újítóknak a szászoknál is nagy eredményt sikerül elérniük: össze bírják hívni a szász nemzetgyűlést, a „Sachsentag“-ot, mely csak a legnagyobb történelmi sorsfordulatok alkalmával szokott összeülni. Bár e testületben még a régi világnézet hívei vannak nagy többségben, Fabritiuséknek a szász nép számára sikerül egy olyan új „Verfassung“-ot elfogadtatni, melyben az ő gondolataik már sok vonatkozásban érvényesülnek. (Például: minden szász ifjúra kötelező „Arbeitsdienst“, a szász bankok és sajtó népi felügyelet alá helyezése, nemzetközi titkos társaságokba való belépési tilalom, a népi szervezetekben az arányos választások s így minden pártágyalat érvényesülésének biztosítása stb.) Egy hónappal az új szász alkotmány behozatala után lezajlanak a szász „inner-völkisch“ választások, melyek a Bánág után most már Erdélyben is „náci.“-többséget hoznak. E győzelemnek első áldozata a románbarát és magyargyűlölő Brandsch Rudolf, a Jorga-kormány volt kisebbségi államtitkára, aki az ellene emelt erkölcsi és politikai vádak ügyében

vonakodik a szászok becsületbírósa elé állni s ezért a szász „Volksrat“ kimondja róla, hogy a szász népközösségből saját magát zárta ki.

A román közvélemény fokozott nyugtalansággal fogadja a hitlerizmus terjedését a németek közt: a birodalom befolyását látja benne s kétségbevonja a németek államhűségét, akik Fabritiust Führerként tisztelik, szervezeteikben teljesen a birodalmi mintákat utánozzák, rohamcsapatokat állítanak fel s kék ingeikkel keltenek feltűnést az erdélyi városok utcáin tömegfelvonulásaik alkalmával. Még a hitlerista elvekből sokat magáévá tevő túlzó jobboldali szervezet, a Vasgárda is ellenük foglal állást. Egyik vezérük, a „Nation und Staat“ egykorú kesernyés beszámolója szerint a következő szellemben ír róluk az új „alkotmány“ elfogadása alkalmával: „A Vasgárda nem vindikálja magának azt a jogot, hogy megtagadjon a németektől egy feltételes és lelkiileg korlátozott részvételt a birodalmi megújhódást illetően. Éppoly kevésbé engedhető azonban meg nekik egy teljes formájú hitlerizmus, mely államnép és kisebbség közötti kikerülhetetlen összeütközések lehetőségét hordozza magában... A mi rendszerünkben a kisebbségeknek egyetlen kategóriája emelkedhetik velünk románokkal egy síkra, azok a keresztény kisebbségek, melyek légionáriusok (Vasgárdisták) lesznek s amelyek a légióért és a román megújhódásért szenvednek s ezáltal egyszersmindenkorra belegyökeresednek a mi sorsunkba. A többi kisebbségek különös jogi kategóriákat fognak képezni, melyek a reális helyzethez lesznek szabva.“

A Vasgárda azonban még korán ad programot. A jobboldali szélsőségek miatt aggódó román közvélemény nyomása alatt az uralmon levő liberálisok radikális lépésekre szánják el magukat. A jobboldali szervezetek erőszakos likvidálása előreveti árnyékát. Az 1933 december végére Dúca által kiírt választások ebben az irányban jelentenek előre egy lépést. A választások kérdése a németységben is nagy hullámokat ver fel. Eddig a Deutsche Partei majdnem kivétel nélkül minden választáson — a régi német kisebbségi politika minden országban érvényesülő főszabálya szerint — a mindenkori kormánypárttal szövetkezve indult a küzdelembe. A nemzeti szocializmus hatása alatt az erdélyi németység körében mind hangosabb lett az önálló német listára irányuló követelés s a közhangulat alapján biztosra lehetett venni, hogy a legközelebbi országos választáson a németek külön indulnak. Általános meglepetésre az 1933 december végére Dúca által kiírt választásokra a még a régi magyar időkből átszármazó vezér, Hans Otto Roth irányítása alatt álló Német Párt mégis egyezményt kötött a kormánnyal s még nagyobb meglepetésre az egyezményt a nád-többségű népi szervezetek (a szász, sváb stb. „Volksrat“) is elfogadták. A rejtély csak később oldódott meg: Dúca az „Erneuerungsbewegung“ haladéktalan feloszlatását kívánta s a németek csak a paktum útján tudták biztosítani azt, hogy erre félévi haladékot kaptak. Így is kötelezettséget kellett vállalniok, hogy nevükből elhagyják a nemzeti szocialista jelzöt, továbbá, hogy félév alatt be fognak olvadni a németység régi, bevett, nem politikai, hanem népi jellegű szervezetébe, a „Volksgemeinschaft“-ba.

A német belháború csak ezután tört ki a maga igaz elkeseredettségében. Az „Erneuerer“-ek túlzó jobboldali szárnya Waldemar Gust vezetése alatt lángoló támadásokat intéz a régi gárda ellen, melyet azzal vádol, hogy lepaktált a románokkal s így eszközölte ki az ő feloszlátásukat. A puskaporos levegőben Gusték a szász Volksrat egyik ülésén a német evangélikus egyház püspökével, Glondysszal is összeütköznek, mire a konzervatívok a „Volksrat“-ból kivonulnak, „Einheitspartei“ néven ők is politikai szervezkedésbe kezdenek és a leghevesebb harcot indítják Fabritiusék ellen. A belső harc illuzóriussá teszi azt, hogy Fabritiusék a nekik engedélyezett félév alatt be tudjanak olvadni a „Volksgemeinschaft“-ba, de ők belpolitikai okokból reménykednek abban, hogy a feloszlátást sikerül elkerülniük. Ebből a célból 1934 júniusában hatalmas antirevizíós tüntetést rendeznek Brassóban, mintegy 1500 főnyi résztvevővel. A vezérszónok itt azt fejtegette, hogy a romániai németiség nem tekint a határon túlra, mert Németország messze van. Néhány százezer magyar kedvéért nem lehet milliós román és német tömegeket a magyarok uralma alá hajtani. Különösen tiltakoznak az ellen, hogy a határmenti németiséget újra Magyarországhoz csatolják. A romániai németiségnek a magyarok nem ellenségei, de nem is lehetnek barátai addig, amíg Magyarországon a németeket elnyomják. Ez a revízióellenes állásfoglalás, melyet a román sajtó nagy elégtétellel üdvözölt, nem háritotta el a veszedelmet Fabritiusék feje felől: a hivatalos lap 1934 július 11-iki számában rendelet jelent meg, mely az „Eneuerungsbewegung“-ot alkotmányellenes működés címén feloszlatta.

Ez az intézkedés fordulópontot jelentett a romániai hitlerizmus életében. Míg a nácik radikális Gust-szánya csak még fékevesztettebben támadta a konzervatívokat, a mérsékelt szárny Jickeli vezetésével a konzervatívokkal való kiegyezésen kezdett fáradozni. Ez az irány belátta, hogy a nemzeti szocializmus politikai érvényesítésének módszerei egy kisebbség kebelében nem lehetnek azonosak azokkal, melyeket a hitlerizmus Németországban alkalmazott: a helyzeti adottságok a két esetben homlokegyenest ellenkezők. Felismerésüket plasztikusan festik Jickeli szavai:

„A nemzeti szocialista megújodási mozgalom a Németbirodalomban két nagy célt tűzött ki maga elé: a német ember belső megújodását és a politikai harcot az állam felségjogaiért és becsületéért... Mint eszközt világnézeti céljai elérésére Németországban a nemzeti szocializmus a hatalomért való harcot választotta és a hatalom kivívásával elérte azt a lehetőséget, hogy a birodalom belsejében a német népet törvényhozási eszközökkel vezesse egy közösségbe. Nos, a mi számunkra az alapkérdés ez: Milyen jelentősége van a nemzeti szocializmusnak a külföldi német ember számára? Szüksége van-e a külföldi németnek hasonló belső megújodásra? Ugyanolyan politikai harcokat kell-e vívnia? Milyen módszereket kell alkalmaznia a belső megújodásban és a külső harcban? .., Minden, amit a nemzeti szocializmus a német ember belső megújodására hozott, a külföldi németre is vonatkozik. Másként áll azonban a dolog a politikai érvényrejuttatásért vívott harcot illetően. Mert míg Németországnak a versailles-i béklyókat kellett szét-törnie, a békediktátumok, melyek a világháborút lezárták, a nemzeti kisebbségeknek — legalább is elméletileg — kiterjedt jogokat biztosítottak. Azok az előnyök, melyek egy liberális vagy demokratikus államfelfogásból folynak, a kisebbségekre kedvezőek voltak. A nacionaliz-

tikus gondolkodásnak világszerte mutatkozó túlhajtása a kisebbségek helyzetére káros. Ha ez a németség» mely az új határok által az anyaországtól elvágtott, csak részben vonatkozik ugyan» mert a német elem a nagy keleteurópai gazdasági térben nem kisebbséget, hanem a többséget jelenti és ha a nemzeti szocializmus éppen világnézetének vérhez-kötöttségében az idegen népiséget szentségnek tekinti is, mégis a külföldi németnek a tekintély! államforma csak kivételes esetekben áll érdekében, ő tehát más politikai célok elé van állítva, mint a birodalmi német. Német feladatát, mint politikai faktornak abban kell keresnie, hogy hazája és a német anyaország között előmozdítsa a jó összeköttetéseket és e feladat értelmében az államnépvel jó viszonyt teremtsen...“ És tovább: „Ha a népi organizációkban a vezetés a megújulásra törő erők összefogása útján (a nemzeti szocialisták számára) biztosítva van, akkor az új vezetők kénytelenek lesznek felismerni, hogy ezzel még nagyon keveset értek el. Hozhatnak ugyan határozatokat és adhatnak ki rendeleteket. Ezek azonban csak papíron fognak maradni, ha a népközösség önszántából nem engedelmeskedik azoknak. Sohasem szabad elfelejteni, hogy a külföldi németek társulása a közösségnek való önkéntes alárendelést jelenti és hogy a külföldi német vezér semmiféle hatalmi eszközzel nem rendelkezik.“ (Jickeli, Otto Fr.: Unser Weg zur Erneuerung des deutschen Volkes in Rumänien. Hermannstadt, 1935. 4—5. 1.)

Ez a felismerés siettette a kibékülés útját. Fabritiusék ugyan semmit nem engedtek elvi követeléseikből, de a személyi harcokat hajlandók voltak megszüntetni. Ezen az alapon s a Saar-népszavazás eredményének közvetett hatása alatt 1935 január 15-én a szász „Volksrat“-ban létrejött a kiegyezés Fabritiusék és a konzervatívok közt. A nácik túlzó Gust-szánya azonban február 10-én újra feltámasztotta a nemzeti szocialista pártot „Deutsche Volkspartei Rumäniens“ név alatt, de már a kompromisszumos hajlamai miatt kegyvesztett Führer, Fabritius kikapcsolásával. Gusték végleges leszámolást készítettek elő: a konzervatívokkal együtt a még látszólag velük egy táborba tartozó Fabritiust is el akarták intézni. Az egész romániai németség legfőbb szervének, a „Verband der Deutschen in Rumänien“-nek 1935 június 29-iki ülésére puccsot készítettek elő. Itt Fabritiust országos elnökké választották ugyan, de olyan alapszabálymódosítást vittek keresztül, mely az elnök kezéből a tulajdonképpeni hatalmat kiveszi és egy mellérendelt hármastanács kezébe játssza. Ezt a tanácsot a Volkspartei saját embereivel töltötte be: Gusttal, Bonferttel és Minichhel. A puccs az eddig ingadozó Fabritius szemeit is felnyitotta, aki erre Gustékát a mozgalomból kizárta. Gustékkal a Verbandból Bukovina is kivonult; a többi országrész (Erdély, Bánát, Regát, Besszarábia stb.) Fabritius mellé állt. Fabritius viszont október 22-ére Nagyszébenben Gusték távollétében a konzervatívok szavazatai ellenében a Verband Hauptversammlungjával egy új „Volksprogramm“ fogadtatott el, mely már teljesen a hitlerizmus szellemében van felépítve. Főbb rendelkezései:

Míg eddig a különböző településterületek saját „Volksrat“-okkal rendelkeztek, a jövőben az összes területek számára csak egy „Volksrat“ lesz a romániai németség egységének dokumentálására. A „Volksrat“ élén a „Landesobmann“ áll, akit „Gehilfe“-k támogatnak munkájában. A Volksgemeinschaft legszélesebb fóruma a romániai németség „Volks-tag“-ja. A választások demokratikus képviseleti rendszer alapján történnek, de a megválasztottak igen nagy hatalmat kapnak: munkamegbízásokat adhatnak be és kifelé, sőt az egyesek, egyesületek, tár-

saságok, vállalkozások stb. érdekkörébe is belenyúlhatnak. A legjobbak önkéntes kiválasztódása alapján egy »nemzeti munkafront.« állítatik fel, melybe azon néptársak foglaltnak össze, kik fokozott áldozatkészséget vállalnak magukra és huzamosabb iskolázás vállalására hajlandók. A „nemzeti munkafront“ a mindenkori „Landesobmann“ rendelkezései szerint működik.

A Volksprogrammot minden néptársra kötelező érvénnyel fogadták el. A konzervatívok elvi tiltakozás mellett lojálisán alávették magukat a határozatoknak, de Gusték, mint népalkotmányellenesen létrejöttét, elutasították azokat, illetve népszavazás elrendelését kérték. A népszavazást Fabritius 1936 január 26-ra ki is tűzte s arra a konzervatívok szavazatait is előre biztosította. Gusték, félve a kudarctól, formai kifogásokra hivatkozva a szavazástól való tartózkodás mellett döntöttek s ilyen irányban óriási agitációba kezdtek. A népszavazást azonban a kormány a román sajtó nyomása alatt — mely az akciót a saarvidéki népszavazással hasonlította össze s a románság ellen irányúinak fogta fel — az utolsó percben betiltotta.

Azalatt, míg a németek befelé folytatták elkeseredett testvérharcukat, a román politikában is lassanként felfejlődött egy veszedelmes erejű jobboldali front, mely nemrégiben a parlamentben programmatikus nyilatkozatot tett. Ennek főbb elveit a „Nation und Staat“ 1936 januári helyzetjelentése a következőkben ismerteti:

„Az általános elv, melynek jegyében a leadott nyilatkozat áll, a következő vezérlő eszme: Románia a románoké! A román nemzeti állam természetes előfeltételei a királyság és a kereszténység. Elérendő cél a nemzeti elv keresztülvitele az állami és magánvállalkozásokban, a hadseregben, az igazságügyben, a közigazgatásban, a közoktatásban, a román egyháznak a „teremtő és bíró“ magas hivatásába való visszatűtetése, az alkotmány módosítása a nemzeti eszmének az államszerzetbe való beplántálása értelmében (azaz a zsidók számára az 1923-as alkotmány által megadott állampolgársági jogok visszavonása). Gazdasági vonatkozásban: a trösztök és kartelek lebontása, a román munka előjogának elismertetése és biztosítása, az „idegen elemek“ eltávolítása a gazdasági életből az állampolgári listák felülvizsgálata és a külföldi szakmunkások kiutasítása útján. Különös figyelem fordítatik a román parasztságra ...“ Ehhez a programúhoz a „Nation und Staat“ a következő megjegyzést fűzi: „E programúiban félre nem ismerhető más államok törvényhozásából részben nagyon egészséges eszmekeincs átvétele. Egy lényegbevágó pontban azonban természetesen nélküli a megkívánt világosságot. Nem definiálja a „strain“ terminust, mely a köznapi szóhasználatban egyképpen jelenthet külföldit és belföldi kisebbséget is. A magyarázatok, melyeket a program nyilvánosságra hozatala előtt és után az új parlamenti blokk vezető személyiségei adtak, semmikép sem kielégítőek. Ezek a kisebbségek három típusát különböztetik meg: államhűeket, államelleneseket és más fajúakat (zsidók), anélkül azonban, hogy ezeket egymással szemben valóban elhatárolnák ...“

A nemzeti blokk fent összefoglalt követeléseit a kormány feltűnés nélkül már évek óta tényleg a megvalósulás felé is viszi. Hans Otto Roth 1935-i karácsonyi cikkében összefoglalva a romániai németység kétévi veszteséglistáját, többek közt megállapítja, hogy ez idő alatt a felekezeti iskolák állami szubvencióját, mely 1934-ben 5 millió leit tett ki, teljesen megszüntették, a német egyházak állami támogatását pedig 50—70%-kal csökkentették. Bukovinában az állami népiskolaügyet teljesen elrománosították, a Bánságban és Besszarábiában az

állami kisebbségi iskolák alsóbb fokozata részben szintén elrománosított. 500 német hivatalnok elveszítette állását a román nyelvvizsgák következtében. A német helynevek használata sajtóban és levelezésben sokszor lehetetlenné van téve. A németek által lakott városok igazgatása az utolsó két évben teljesen elrománosított. Az új ipartörvény tervezete a német iparosság szabad fejlődését fenyegeti. De a német közgazdaság és ezáltal az egész német nép léte is fenyegetve van a „numerus valachicus“ által, mely baljóslatú árnyait már most is előreveti.¹

Nem csoda, ha ilyen helyzetben a konzervatívok s velük egyetértésben a nácik mérsékelt irányzata is mindent elkövetnek, hogy a német belső frontot ismét összekovácsolják, hogy ezáltal a kifelől fenyegető veszélyek ellen nagyobb erővel léphessenek fel. Ez azonban egymagában még nem látszik elégségesnek. A németség úgy érzi, hogy egyedül nem bír elég ellentállást kifejteni a ránehezedő nyomással szemben. Két lehetőséget mérlegel. Brandsch, a magyarok régi ellensége, annak a gondolatnak csinál propagandát, hogy a németség fogadja el a „numerus valachicus“ a többi kisebbségek rovására, ha a románok ennek ellenében egy „numerus germanicus“-t hajlandók engedélyezni. A németség egyéb konzervatív vezetői ezzel szemben ismét foglalkozni kezdenek a magyar kisebbséggel való együttműködés gondolatával. Kétségtelen, hogy ennek sok akadálya van. Elsőbben is az, hogy a magyar kisebbség a románok szemében vörös posztó, amelynek lojalitását különösen a genfi panaszok miatt nem győzik kétségbevonni. A németek ezzel szemben még sohasem nyújtottak be a Népszövetségnél panaszt. Ebben a vonatkozásban azonban a közös eljárás megtalálása nem járna túlzottabb nehézségekkel. Nagyobb akadály a kölcsönös asszimilációs félelem. A magyarság nem bír napirendre térni a fölött, hogy az 1712-ben betelepített s azóta már teljesen elmagyarosodott szatmári németeket Muth Gáspárék hatósági segédlettel tüzzel-vassal iparkodnak visszánémetesíteni. Az erdélyi magyarságnak asszimilációs velleitásoktól talán legmesszebben álló vezére, JakabifY Elemér, e kérdéstről írván (Kultúrharc Szatmár—Nagykároly vidékén. Kathohkus Szemle, 1934. évf. 345. és köv. 1.) elpanaszolja, hogy míg a 28 átcsatolt szatmári sváb községben az impériumváltozás idején már csak az öregek értették a német szót, az első román népszámlálás mégis 35 ezer főből álló német nyelvcsoportot mutatott már ki s ezzel törvényes alapot teremtett a visszánémetesítés számára. A temesvári sváb központi bank Nagykárolyban fiókot alapított, hogy az elmagyarosodottakat visszavezesse a magyarsággal összefüggő társadalomgazdasági hálózatból. A visszánémetesítés központja a nagykárolyi sváb népiroda, a „Gau-Amt“, mely még a sváb eredetű püspököt és papságot sem kíméli, mert nem akarnak ennek a mozgalomnak szolgálatába állni. A harc elsősorban az iskoláért folyik. Az iskolai revizorátus — többszörös szülői népszavazás ellenére — 1921-ben az összes iskolákban elrendelte a német oktatást. Iskolák bezárása, tanítók

¹A „numerus valachicus“ gondolatát s annak a kisebbségekre várható következményeit behatóan ismertette Szász Zsombor folyóiratunk XXIV. (1935) kötetének 93-95. füzetében.

és szülők megbüntetése, lelkészek kongruamegvonása napirenden voltak. A helyzet jelentékenyen rosszabbodott Brandsch nemzetiségi államtitkársága óta, mikor is a nagyváradi iskolaügyi revizorátushoz egy külön német tanfelügyelő rendeltetett ki, akinek szinte kizárólagos feladata, hogy e községekben a német tanítást minden erővel biztosítsa. Eddig a magyarok.

S viszont a németek: a magyarok még mindig asszimilációt akarnak! Ahogyan azt Joseph Riess, Muth Gáspár beszédeinek kiadója egy helyütt összefoglalta:¹

„A Bánság magyarjai — noha kevesen vannak — a bánsági svábok nemzetiségi ébredésének tényével nem tudtak megbarátkozni. Már magában a nemzeti és politikai önállóságra törekvésben is ellenséges ténykedést láttak. Megszokva a múltban azt, hogy Magyarország sváb lakosságában saját nemzeti céljaik készséges hordozóival rendelkeztek, az új körülmények közt is arra törekedtek, hogy a sváb népet az ő nemzeti politikájuk szolgálatába állítsák. Ebben oly messzire mentek, hogy azt hitték: a svábok további magyarosítására is igényt támaszthatnak. Mikor be kellett látniok, hogy a bánsági svábok nemzeti ébredését lehetetlen megakadályozni, megkísérelték, hogy azt kerülő úton kapcsolják be az ő politikájukba. Egyszer a közös egyház volt az, melynek kereteit erre a célra fel akarták használni, máskor más egyéb szervezetek. Mind e kísérletek végeredményben azon hiúsultak meg, hogy a nemzeti élmény a sváb népbe nagyon mélyen belegyökeresedett. A német és a magyar népi politika végcéljai is túlságosan különbözök voltak ahhoz, hogy egy nevezőre lehetett volna őket hozni. Még ott is, ahol a közös kisebbségi sors különböző kérdésekben a németek és magyarok között a közösen haladást kívánatosabb tette volna, minden ilyen irányú kísérlet meghiúsult azon, hogy a magyarok régi magyarosító szándékaikat hallgatólagosan nem akarták feladni és ezáltal lehetetlenné tették a két nemzet között barátságosabb atmoszféra létrejöttét. A mi népünk előtt nem maradt rejtve a Maradék-Magyarországon népi öntudatra ébredt németek nemzeti elnyomása sem. Szomorú szívvel kellett látnia, hogy testvéreitől túlhan Magyarországon a legegyszerűbb nemzeti és kulturális jogok is meg vannak tagadva. A magyarországi németeknek, melynek száma körülbelül ötszázezer, egyetlen német közép- vagy polgári iskolája, sőt egyetlen német tanítóképzője sincs. Így minden lehetőségétől meg van fosztva annak, hogy német tanítókat és néphű nemzeti intelligenciát képezhessen ki.“

Jelen cikk non vindikálja magának a jogot, hogy a kisebbségi magyarság elhatározásaiba — amelyekhez tartoznék egy esetleges német-magyar kisebbségi front létesítése — beleszóljon. Mi minden állásfoglalás nélkül csupán a tényeket állapítottuk meg; azok pedig azt mutatják, hogy a kisebbségi sors minden közös sanyarúsága ellenére is egy ilyen egységes front létesítésének Romániában még igen komoly lélektani akadályai vannak.

UGYANEZT A MEGÁLLAPÍTÁST tehetjük jugoszláviai viszonylatban is, bár itt a lélektani nehézségek némileg más síkban fekszenek, mint az előbbi esetekben. A körülbelül 400 ezer főnyi, de teljesen elnyomott és szétvert, minden politikai, gazdasági és kulturális szervezkedés híján szűkölködő magyarság nem jelenthet semmi asszimilációs veszedelmet a számra ugyan körülbelül 50 ezerrel kisebb, de — hála Jugoszlávia időnkénti németbarát külpolitikai kurzusának — minden tekintetben kíméletesebben kezelt, a magyar kisebbséghez

¹Muth: Id. m. 216. 1.

képest paradicsomi állapotokban élő német kisebbségre. Ez kielégítő iskolahálózattal, kiterjedt népi kultúrszervezettel (az újvidéki „Kulturbund“ irányítása mellett), az „Agraria“-ban egészen elsőrangú gazdasági organizációval és — dacára annak, hogy hivatalosan Jugoszláviában tilos minden faji vagy nemzeti alapon nyugvó párt — jól kiépített politikai pártszervezettel is rendelkezik. (Forma szerint a „Deutsche Partei“ nem önállóan megy a választásokba, hanem jelöltjei a kormánypártok listáján, a szerb pártok tagjaiként indulnak.) A német kisebbség számára a magyar szövetség ily viszonyok közt nem gyakorlati kérdés: a magyarság sokkal gyengébb s amellet Belgrád szemében sokkal gyanúsabb szövetséges lenne, semmint az a németeknek kívánatos. A német kisebbség tehát, amelynek vezetői egyébként is új emberek, akiket a régi Magyarországhoz semmi morális kötelezettség nem fűz, öntudatos német irányzatot képviselnek ugyan, de a Belgráddal való együttműködés hívei. A horvátokkal szemben is a szerbeket támogatják, mert az utóbbiak részéről kevésbé félnek asszimilációs veszélytől. Amellet a kormánytámogatás fejében a magyarsággal szemben is több kedvezményt lehet biztosítani, mert Belgrád — ha már választania kell — inkább a németeknek juttat valamit, mint a magyaroknak. A jugoszláviai németiség „külpolitikai“ vonalvezetése ilyenformán stabilnak látszik. Nem mondható ugyanez a belső frontra, ahol az eddigi Krafft-Moser irányzatnak az utóbbi időben veszélyes konkurrensai támadtak. Nem az újvidéki Hasslinger dr. mozgalmára (a „jungdeutsch“ mozgalomra) gondolunk, mely jugoszláv pénzen iparkodik teljesen „gutgesinnt“ politikára csábítani a németeket s amelynek szerbbarátságánál csak magyargyűlölete nagyobb, hanem a pancsovai dr. Avender vezetése alatt álló „Emeuerer“-ek mozgalmára, mely a hitlerizmusnak jugoszláviai lecsapódása. Ez újítót ugyanaz jellemzi, ami kezdetben az erdélyieket: főleg a Németországban tanult ifjúság köréből kerülnek ki hívői s céljaik, elgondolásaik ugyanolyanok, amilyeneket Fabritiuséknak — legalább is papiroson — sikerült a „Volksprogramm“-ban megvalósítaniok. Hogy harc nélkül itt sem fog menni az „öregek“ és „fiatalok“ átváltódása, azt mutatja, hogy az „öregek“ kezében levő „Kulturbund“ fiókjait egymásután oszlatják fel a hatóságok, vagy maguk az „öregek“ hitlerista szervezkedés miatt. Az „öregek“, akik mögött a katolikus egyház is ott áll, aligha fogják egykönnyen átengedni a terepet. A harc tehát itt is kikerülhetetlennek látszik. Hogy ennek kimenetele mi lesz s hogy az eredmény mennyiben fogja megváltoztatni a német kisebbség népközi helyzetét, azt csak a jövő fogja megmutatni.